

УДК 378.016:808

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.23>

Оксана РАНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0001-8859-9254

Тайсія КОВАЛЬ

викладач кафедри української філології, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0002-5671-7102

Бібліографічний опис статті: Ранюк, О., Коваль, Т. (2024). Інтеграція риторики в сучасну систему викладання філологічних дисциплін. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 139–144, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.23>

ІНТЕГРАЦІЯ РИТОРИКИ В СУЧАСНУ СИСТЕМУ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Актуальність обраного аспекту дослідження детермінована вимогами на зміни в суспільстві, враховуючи запити стейкхолдерів, інтереси студентів та освітні стандарти Європейського Союзу щодо розвитку комунікативної та риторичної компетентностей здобувачів вищої освіти. Особливу увагу звернено на формування риторичної компетентності майбутніх філологів, яка є важливим компонентом їхньої професійної підготовки. У статті зазначено, що риторика, яка традиційно була частиною освітнього процесу, сьогодні потребує відродження, оскільки вона сприяє розвитку навичок ефективного комунікації, необхідних для успішної професійної діяльності. Проаналізовано способи інтеграції риторики під час вивчення філологічних дисциплін задля підвищення рівня комунікативної підготовки студентів.

Методологічним підґрунтям дослідження стали теоретико-методичні напрацювання лінгводидактів, психолінгвістів, філологів, які акцентують увагу на важливості розвитку комунікативних та риторичних навичок у студентів-філологів. Ці науковці підкреслюють, що риторична компетентність є фундаментом для успішної професійної діяльності філолога.

Авторками статті проаналізовано сучасні підходи до інтеграції риторики в навчальний процес. У статті зазначається, що інтеграція знань у вищій освіті має бути реалізована не лише на рівні дисциплін, але й у самому процесі навчання, що вимагає перегляду традиційних підходів до викладання. Інтеграція риторичних знань у навчальні програми дасть змогу майбутнім філологам розвивати свої професійні навички на більш високому рівні та бути конкурентоспроможними на ринку праці.

У статті зроблені виважені висновки. Акцентовано, що викладачі повинні вийти за межі традиційного підходу до викладання та застосовувати міждисциплінарні підходи, які допоможуть студентам оволодіти знаннями та навичками, необхідними для сучасного світу.

Ключові слова: інтеграція, риторика, філологія, філологічні дисципліни, риторична компетентність.

Oksana RANIUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Slavic Philology, Khmelnytskyi National University, Instytutska str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0001-8859-9254

Taisia KOVAL

Lecturer at the Department of Ukrainian Philology, Khmelnytskyi National University, Instytutska str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0002-5671-7102

To cite this article: Ranyuk, O., Koval, T. (2024). Intehratsiia rytoryky v suchasnu systemu vykladannia filolohichnykh dystsyplin [Integration of rhetoric into the modern system of teaching philological disciplines]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 139–144, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.23>

INTEGRATION OF RHETORIC IN THE MODERN SYSTEM OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES

The relevance of the selected aspect of the research is determined by the requirements for changes in society, taking into account the requests of stakeholders, the interests of students and the educational standards of the European Union

regarding the development of communicative and rhetorical competences of students of higher education. Special attention is paid to the formation of rhetorical competence of future philologists, which is an important component of their professional training. The article states that rhetoric, which has traditionally been part of the educational process, today needs revival, as it contributes to the development of effective communication skills necessary for successful professional activity. The ways of integrating rhetoric during the study of philological disciplines in order to increase the level of communicative training of students are analyzed.

The methodological basis of the research was the theoretical and methodological work of linguists, psycholinguists, and philologists, who emphasize the importance of developing communicative and rhetorical skills in philology students. These scientists emphasize that rhetorical competence is the foundation for the successful professional activity of a philologist.

The authors of the article also analyzed modern approaches to the integration of rhetoric into the educational process. The article notes that the integration of knowledge in higher education should be implemented not only at the level of disciplines, but also in the learning process itself, which requires a revision of traditional approaches to teaching. The integration of rhetorical knowledge into educational programs will enable future philologists to develop their professional skills at a higher level and be competitive in the labor market.

The article draws balanced conclusions. It is emphasized that teachers should go beyond the traditional approach to teaching and apply interdisciplinary approaches that will help students acquire the knowledge and skills necessary for the modern world.

Key words: integration, rhetoric, philology, philological disciplines, rhetorical competence.

Актуальність проблеми. Реформування освіти ХХІ століття в Україні відбувається відповідно до вимог гуманістичної парадигми, запитів стейкхолдерів, інтересів студентів та освітніх стандартів країн Європейського Союзу. Вища освіта в Україні активно реагує на суспільні потреби, оскільки постає питання підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно працювати та бути конкурентоспроможними на міжнародному рівні.

Сучасний світ з глобалізацією, технологічними змінами та динамікою, вимагає від успішної особистості інтелекту, креативності, а також здатності до співпраці, комунікації та взаєморозуміння. Саме тому все більш актуальним стає вміння зрозуміти та чітко висловлювати свої думки для тих, хто прагне впевненості в собі, кар'єрного росту або успіху в професійній діяльності. Все більше дослідників акцентують увагу на важливості нових типів знань – контекстуальних, творчих, а також на глибшому розумінні гуманістичних цінностей. Ці тенденції зосереджуються на важливості відродження риторики як навчальної дисципліни, яку, на жаль, частково забули, хоча вона тривалий час була однією з ключових у навчальних закладах різних рівнів і профілів. Сьогодні питання формування та розвитку риторичної компетентності філологів стає надзвичайно актуальним як у загальній середній освіті, так і у професійній підготовці студентів у ЗВО. Адже для професійної самореалізації, конкурентоспроможності та творчості фахівця важливим є вміння комунікувати, тобто ефективно взаємодіяти з різними людьми, налагоджувати контакти та розширювати продуктивні зв'язки. Зважаючи на те, що, на жаль, в Україні у багатьох закла-

дах вищої освіти риторика не є обов'язковою дисципліною, а здебільшого вибірковою, то важливим є інтегрувати риторику у викладання філологічних дисциплін, зокрема йдеться про методи, завдання, що сприятимуть розвитку риторичної компетентності філолога. Це і визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема інтеграції риторики у філологічну освіту є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема в галузі педагогіки та лінгвістики. В Україні сьогодні сформувалося кілька наукових напрямів, що вивчають теоретичні основи інтеграції. Серед них можна виділити дослідження системологічних аспектів інтеграції (О. Джулик) і вивчення інтеграційних процесів у вищій школі (І. Зязюн); методологічні основи проблем інтеграції (С. Гончаренко); інтеграцію змісту освіти (М. Арцишевська); дослідження інтегративних процесів в освіті (С. Клепко); моделювання інтеграції знань у контексті модульного навчання (Л. Джулай); дослідження взаємозв'язку інтеграції та диференціації в освіті (В. Моргун); міжпредметні зв'язки у вивченні різних дисциплін у процесі професійної підготовки (Н. Гриценко, Л. Ковальчук). Способи реалізації міжпредметних зв'язків у підготовці майбутніх фахівців були висвітлені в роботах В. Андріяшина, О. Пехоти, В. Сергієнка та інших. Г. Сагач, авторка праць з теорії і практики риторики, розробляє методи інтеграції риторичних знань у навчальні програми і акцентує увагу на формуванні культури публічного виступу. Н. Бабич, активно впроваджує риторичні дисципліни у філологічну освіту, особливо у ЗВО. Ці науковці та багато інших роблять вагомий внесок у розвиток ритори-

ричної освіти, підкреслюючи її важливість у формуванні особистості, здатної до ефективного спілкування та критичного мислення. Проте проблема інтеграції риторики у сучасну систему філологічних дисциплін залишається досить важливою та необхідною для сучасного розвитку освіти.

Мета статті полягає в теоретичному узагальненні досліджень сучасних підходів та методики викладання риторики, а також способів її інтеграції в процес викладання філологічних дисциплін, задля підвищення загального рівня підготовки здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно основними шляхами реформування вищої школи є «органічна інтеграція освіти і науки, активне використання наукового потенціалу закладів вищої освіти і науково-дослідних установ, новітніх теоретичних розробок та здобутків педагогів-новаторів» (Кабінет Міністрів України, 1993, с. 2), «відбір і структурування навчально-виховного матеріалу на засадах диференціації та інтеграції» (Кабінет Міністрів України, 1993, с. 3).

Інтенсифікація навчально-виховного процесу, диференціація навчання, поглиблене вивчення гуманітарних дисциплін вимагають постійного пошуку шляхів забезпечення якісної сучасної освіти. Це завдання може бути реалізоване через інтеграцію на різних рівнях. Однак питання міждисциплінарної інтеграції викликає жваві дискусії. Лише наукове вивчення та експериментальні дослідження цієї інновації дозволять ефективно впровадити її в педагогічний процес.

Реалізація ідей інтеграції у сучасному викладанні вищих навчальних закладів вимагає докорінної перебудови не лише педагогічного мислення, але й всієї освітньої системи, що передбачає вихід викладача за межі власного предмета. Т. Усатенко зазначає: «Інтеграція вимагає осмислення викладачем фактичного матеріалу з позиції не лише педагогіки, але й філософії, розширення світогляду та знань з інших дисциплін, а також усвідомлення місця своєї галузі в загальній системі культури» (Усатенко, 1990, с. 49). У зв'язку з цим гостро постає питання необхідності нової методології, яка б відповідала вимогам інтеграційної освіти, а також глибоких наукових досліджень у сфері методики викладання.

Процес інтеграції в освіті не є новим явищем. Він використовувався ще за часів К. Ушинського. Особливе зацікавлення викликає перше пореволюційне десятиліття, коли було закладено підвалини шкільної справи, а інтеграція стала основою комплексних програм 1920-х років. Сьогодні інтеграція в системі вищої освіти також є предметом дискусій, має як своїх прихильників, так і противників серед викладачів.

Розвиток науки, як відомо, характеризується діалектичною взаємодією двох протилежних процесів: процесом диференціації (виділення нових наукових дисциплін) та інтеграції (об'єднанням, взаємопроникненням, синтезом наук та наукових дисциплін, об'єднанням їх (та їх методів) в єдине ціле, стиранням меж між ними). Тлумачний словник Оксфордського університету дефініює інтеграцію як «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» (Wehmeier, 2000, р. 675). Інтеграційні процеси відбуваються у межах створеної системи, що призводить до підвищення рівня її цілісності та організованості, а також під час виникнення нової системи з раніше не пов'язаних елементів.

Інтеграція як особлива тенденція у розвитку науки означає у широкому сенсі слова прагнення до цілісного охоплення знання та його об'єднання в найрізноманітніших формах, починаючи від простого узагальнення фактів та закінчуючи міждисциплінарними теоріями.

З середини ХХ століття інтеграційні процеси у розвитку науки набувають якісно нових форм вираження. Сучасна наука функціонує як цілісний організм, в якому взаємно посилюють один одного не тільки процеси диференціації та інтеграції знань, але дедалі більше зближуються у своєму розвитку природничі, технічні та суспільні науки, а межі між ними стають розмитими. Інтеграція знань здійснюється через їх пряму і опосередковану взаємодію в ході вирішення спільних комплексних наукових проблем, через посилення взаємозв'язку всередині науки як складно ієрархізованої цілісної системи, що динамічно розвивається.

Інтеграція в системі освіти розуміється і як один із провідних дидактичних принципів, і як форма організації змісту освіти, і як форма її реалізації на практиці. Також інтеграція з погляду філософів, філологів, педагогів є необхід-

ним складником навчання філологів, оскільки сприяє активізації здатності до узагальнення, посилює мотивацію, розвиває творче мислення і найголовніше – формує комунікативну компетентність.

Інтеграція у межах заняття – це об'єднуюча ланка в інтегрованому блоці. Саме можливість поєднати матеріал з різних дисциплін у межах заняття з метою інформаційного й емоційного збагачення мислення, почуттів студентів дала змогу говорити про високий рівень інтеграції в навчанні. В наш час практикують різноманітні варіанти проведення інтегрованих занять. В умовах інтеграційної освіти позитивний результат може дати планомірне використання на заняттях і поєднання міжпредметних зв'язків з елементами інтеграції.

Риторика, як універсальна галузь гуманітарного знання, дедалі впевненіше стає цінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України та світу. Вона, будучи теорією ораторського мистецтва та наукою про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини, давно визнана комплексною наукою, адже інтегрує в собі ряд споріднених дисциплін соціально-гуманітарного циклу, таких як етика і логіка, філософія й естетика, історія та культурологія, психологія і педагогіка, літературознавство й мовознавство, теорія масових та соціальних комунікацій, журналістська і сценічна майстерність тощо. У сучасній системі вищої гуманітарної освіти України на початку XXI століття риторика, значення якої важко переоцінити, постає як надзвичайно важлива інтегративна дисципліна.

Г. Сагач стверджує, що риторика – це наука й мистецтво переконливої комунікації, що є фундаментом професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера та багатьох інших (Сагач, 2000, с. 13). Саме тому риторичні вміння та риторична компетентність як складник загальної культури важливі для будь-якої високоосвіченої людини. Однак для майбутнього філолога ці вміння є професійно необхідними.

Філологія (грец. *φιλολογία*; від грец. *φίλος* – любов і грец. *λόγος* – слово, учення) – сукупність наук, що вивчають мову й літературу якогось народу; мова та література (Бусел, 2009, с. 1536). Професія філолога вирізняється серед інших своєю спрямованістю на

підвищення ефективності мовлення, що відображається в таких його характеристиках, як виразність, переконливість, доступність і емоційність. Філолог прагне говорити чітко, логічно, лаконічно та цікаво, а також уміє адаптувати свою мовленнєву поведінку відповідно до ситуації й співрозмовника. Це свідчить про його здатність орієнтуватися на аудиторію, структурувати свої думки й оптимально їх висловлювати. Окрім того, філолога вирізняють кілька особливостей: *еталонно-нормативна* самостійність – філолог орієнтується на взірець мови, прагнучи до еталонного використання мовних норм. Його головним завданням є практичне застосування правил і алгоритмів, що забезпечує ефективну комунікацію; *варіативно-ситуативна ініціатива* – це здатність самостійно вирішувати змінні комунікативні завдання, що виникають у різних ситуаціях; *комунікативна креативність* – філолог виявляє нестандартне мислення у вирішенні комунікативних ситуацій, використовуючи свої знання та навички для успішного спілкування в складних умовах (Ранюк, 2020, с. 62).

Риторичну діяльність філолога слід розглядати як багатокомпонентний процес, що включає мисленнєво-мовленнєву, лінгвістичну та комунікативну діяльність. Рівень мовленнєвої культури філолога-полоніста визначає його професійну успішність. Важливо також виділити риторичні навички, необхідні для перекладача та вчителя. Оскільки професія філолога орієнтована на вдосконалення мовлення, риторична підготовка повинна бути одним із ключових аспектів навчання у закладах вищої освіти.

Інтеграцію риторики у викладання філологічних дисциплін можна проводити поетапно. На першому, *підготовчому етапі*, важливо підготувати студентів до розвитку риторичних навичок і мотивувати їх до вивчення філологічних дисциплін. Основне завдання – вдосконалити вміння ефективного використання мовних знань, сформувані прагнення до самовдосконалення та навчити застосовувати мовні ресурси відповідно до норм польської мови в різних сферах життя, особливо в професійній діяльності. На цьому етапі особливу увагу варто приділити розвитку дикції, постановці дихання, інтонації, а також засвоєнню й поглибленню знань про лінгвістичні та риторичні

терміни, пошуку та класифікації мовних засобів (фонетичних, лексичних, граматичних) та їхньому використанню у тексті.

На цьому етапі головною метою є надання студентам базових знань, необхідних для подальшого вивчення філологічних дисциплін. Важливо, щоб студенти могли вільно комунікувати, усвідомлювали значення риторики в системі мовної освіти та її важливість у професійній діяльності й особистісному розвитку. Вони мають розглядати мову як динамічну знакову систему, розуміти її зв'язок із риторикою, а також засвоювати загальні теоретичні знання про структуру й функції мовних одиниць. Викладач на цьому етапі повинен мотивувати студентів до вивчення філологічних дисциплін через комунікативні ігри, ситуативні завдання та вправи для розвитку мовних технік.

Другий етап – *основний* – спрямований на вдосконалення риторичних навичок студентів-філологів через узагальнення і систематизацію знань з фонетики, лексикології, граматики, орфографії, пунктуації та культури мовлення. Основні завдання цього етапу полягають у сприянні правильному використанню граматичних форм під час різних видів мовленнєвої діяльності, розвитку вмінь працювати з інформацією (сприйняття, усвідомлення, трансформування, відбір, запис, контроль і самоконтроль), а також у вдосконаленні навичок дотримання стилістичних норм. Важливо, щоб студенти вміли аналізувати тексти, звертали увагу на зміст, лексичне наповнення, стилістичні засоби й могли ідентифікувати стилістичні фігури, співвідносячи їх з комунікативним наміром і ситуацією. Це може бути досягнуто через виконання текстових та лінгвістичних вправ, проєктів і роботу з портфоліо.

Третій етап – *узагальнювальний* – полягає в тому, щоб допомогти студентам вдосконалити риторичні навички. Цей етап передбачає самостійне створення студентами різножанрових висловлювань на різні теми, вибір відповідних вербальних і невербальних засобів, підбір переконливих аргументів для підтвердження своїх думок, а також здатність відстоювати свою позицію, дотримуючись норм сучасної мови й культури мовлення. Основним завданням тут є розвиток мовленнєвих умінь студентів у всіх видах мовленнєвої діяльності та збагачення їхнього активного словника фразеологізмами,

прислів'ями, афоризмами, а також уміння орієнтуватися в доречності використання цих засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Важливим аспектом навчання є застосування інтерактивних методів, які підвищують ефективність риторичної підготовки. Серед таких методів – рольові та риторичні ігри, а також ситуаційні завдання і проєкти. У процесі занять із філологічних дисциплін майбутніх фахівців систематично залучають до чотирьох видів мовленнєвої діяльності, що сприяє розвитку навичок використання відповідних мовних одиниць, кращому розумінню і активному вживанню лексики, а також досягненню вміння створювати власні висловлювання та аналізувати тексти.

Значну роль у розвитку риторичних навичок відіграють дискусії, зокрема у форматі ток-шоу, яке можна розглядати як своєрідну рольову гру. Такий підхід ефективний для закріплення тематичних блоків і сприяє розвитку уміння аргументувати, висловлювати власні думки, шукати додаткову інформацію та будувати логічно зв'язні висловлювання. Основні етапи ток-шоу включають підготовку викладача (вибір теми, постановка мети, розробка сценарію та методичних вказівок), знайомство студентів з правилами й сценарієм, проведення гри (визначення проблеми, обговорення, аналіз висновків), рефлексію власної діяльності та підбиття підсумків. Така форма заняття створює дружню атмосферу, заохочує студентів висловлювати свої думки, а викладачеві дозволяє оцінити рівень засвоєння теоретичного матеріалу та якість знань студентів.

Ще однією важливою складовою є вправи на спонтанне мовлення. Студенти наосліп обирають тему та мають створити імпровізовану промову тривалістю 2-3 хвилини. Це сприяє розвитку уміння аргументувати свої думки, вдосконаленню техніки мовлення та культури спілкування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, запропонована система вправ, спрямована на розвиток риторичних умінь, дає змогу не лише інтегрувати риторику у процес викладання філологічних дисциплін, але й активізувати розумову діяльність майбутніх філологів, зокрема може сприяти розумінню важливості риторики, розвитку риторичних умінь задля підвищення іміджу та професійних

якостей майбутнього філолога, визначає необхідність роботи над технікою мовлення, вчить доцільності та вправності аргументування, кон-

струюванню текстів відповідно до теми й аудиторії і використанню поряд із вербальними невербальні засоби комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п> (дата звернення: 26.09.2024).
3. Ранюк О. П. Розвиток риторичних умінь майбутніх філологів у процесі навчання польської мови : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія та методика навчання»; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, [Хмельниц. нац. ун-т]. Київ, 2020. 365 с.
4. Сагач Г. М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.
5. Усатенко Т. П. Інтеграція змісту освіти та навчання мови. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 11. С. 49–53.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. 1540 p.

REFERENCES:

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (2009) / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv : Irpin : VTF «Perun». [in Ukrainian]
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 1993 r. № 896 «Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»)) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 3, 1993 No. 896 «On the State National Program «Education» («Ukraine of the XXI Century»)]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>. [in Ukrainian]
3. Raniuk O. P. (2020). Rozvytok rytorychnykh umin maibutnykh filolohiv u protsesi navchannia polskoi movy [Development of rhetorical skills of future philologists in the process of learning the Polish language]. Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Sahach H. M. (2000) Rytoryka: Navch. posib. dlia studentiv serednykh i vysshchykh navch. zakladiv [Rhetoric: Education. manual for secondary and higher education students. institutions]. Kyiv : Vydavnychi Dim «In Yure». [in Ukrainian]
5. Usatenko T. P. (1990). Intehratsiia zmistu osvity ta navchannia movy [Integration of the content of education and language learning]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1990. № 11. 49–53. [in Ukrainian]
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (2000) / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press. [in English]